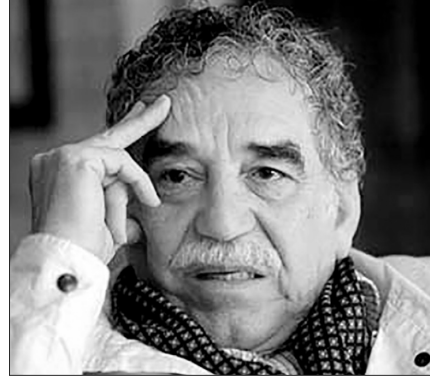

◆ Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq

MARKESİN TANITDIĞI KOLUMBİYA: “QAÇIRILMA” gerçəklər və...

*"Milano" hospitalını tanıyırsanmı?
Sizə yaxındırmı?*

Markesin tarixi əhəmiyyət baxımından böyük önəm kəsb edən əsərlərindən biri də "Qaçırılma" povestidir. Əsər 1980-90-cı illər astanasında baş verən böyük tarixi hadisələrin balaca pəncərələrdən – jurnalistlərin dünyasından görünən obrazının canlandırılmasına həsr olunub. 80-ci illər ümumilikdə Latın Amerikasının inflyasiya və xarici borclarla pəncələşdiyi bir dövr idi. Kolumbiyada artıq hakimiyyət liberalların yox, mühafizəkarların əlində idi və "La Violencia" qətlamından sonra illərlə davam edən liberal-mühafizəkar qarşıdurması qara camaatın qanı bahasına gedirdi. Maraqlıdır ki, indiyə kimi tarixi-siyasi hadisələrin aşağı təbəqələrin dünyasından görünən tərəflərini yazan Markes bu əsərdə hadisələri artıq burjua dünyasının nümayəndəsi kimi təsvir edir. Markes bu dövrdə artıq kifayət qədər güclü siyasi nüfuza malik idi. Əsərdəki adlar müəllif uydurması deyil, həmin hadisələri yaşamış real şəxslərin adlarıdır. Müəllif heç bir xarakterinin adını uydurmamağı seçib, adını bilmədikdə belə, həmin obrazı adsız canlandırır. Məsələn, qaçırılanlar arasında bir mulat qadın da var idi, lakin əsərdə çox iştirak etmir, epizodik səciyyə daşıyır. Bu ərəfələrdə Markes özü də püxtələşmiş, 10-a yaxın qəzet redaksiyasında təcrübə keçmiş peşəkar bir jurnalist idi. Buna görə də əsərdə magik mücərrədlik yoxdur, detallarına qədər dəqiq olan konkret faktlar var.

Müəllif əsəri artıq təhsil naziri olan Maruxa Paçonla yoldaşı Alberto Vilyamisanın sifarişi ilə yazır. Bu əsər, həm də müəllifin müasiri olduğu tarixi hadisələr haqqında yazdığı ilk əsəri hesab olunur. Burada hər nə qədər jurnalist dəqiqliyi müəllifin qələmini müəyyən çərçivələrə salsada, Markes, haqqında bəhs etdiyi hadisələri özünəməxsus şəkildə obrazlaşdırmağı və öz yanaşmalarını qatmağı bacarmışdır. Əsərin qəhrəmanları jurnalist olsalar da, yüksək təbəqədən olan ailələrə məxsusdurlar. Məsələn, Maruxa Paçon – keçmiş prezident Qalanın dul arvadı, eyni zamanda, UNESCO səfiri olan Qloriya Paçonun bacısı (sonra təhsil naziri olur), Beatrisse – onun baldızıdır. Eləcə də Fransisko Santos (Paçito) "El Tiempo" qəzetinin əsas jurnalistlərindən biri və redaksiyanın baş direktoru Hernando Santosun oğlu, Diana Turbay – eks-prezident Xulio Sezar Turbayın qızıdır. Mariana Montoya isə Barko hökumətində əhəmiyyətli simalardan birinin bacısıdır.

Əsərdəki digər vacib obrazlar da bu qəbildəndir: Pablo Eskobar 80-90-cı illərdə əvvəl ABŞ-a, sonra bütün dünyaya narkotik satan, qazandığı pulları saxlamaq üçün ayrıca imarət tikdirən beynəlxalq miqyaslı narkotacir olub.

Əsərdə qaçırılan jurnalistlərə nəzərən çox az iştirak etsə də, böyük tarixi-ideoloji yükü var. Hökuməti lərzəyə gətirən, sərvəti dövlətin sərvətindən də çox olan, sifarişləri ilə mindən çox hökumət adamını öldürtdürən Eskobar, CIA hər yerdə axtarsa da, o, çəkinmədən Ağ Ev qarşısında şəkil çəkdirir, axtarışda ola-ola Kolumbiyaya və ABŞ-a müharibə elan edir, öldürülən hər polisə görə min dollar, hər amerikalıya görə 30 min dollar vəd edir, xoşu gəlməyən bir siyasətçinin təyyarəsinə bomba qoyub 110 nəfərin həyatına son qoyur. Onun qaranlıq əməllərinin sayı-hesabı yoxdur, amma xalqın rəğbətini qazanmış, xalqa yardım əli uzatmış bir narkotik monopoliyaçısıdır. Markesin də, yeri gəldikcə bu obraza heyranlığını əsərdə hiss etmək mümkündür (lakin qeyd edək ki, təyyarə partlayışından sonra Eskobar xalqın dəstəyini itirir).

Jurnalist qaçırılmasının kökündə duran səbəb nədir? Kolumbiya prezidenti Xulio Sezar Turbay (Diananın atası) kolumbiyalı cinayətkarların əcnəbi ölkəyə -- ABŞ-a ekstradisiyası ilə bağlı müqavilə imzalayır və bu müqaviləni ilk tətbiq edən prezident Belisario Betankur olur. Onun xələfi Virxilio Barko da bu siyasəti daha qətiyyətlə davam etdirir. Lakin ABŞ-da mühakimə və cəza şərtləri çox ağır olduğu üçün narkotacirlər yeganə çarəni öz ölkələri olan Kolumbiyaya sığınmaqda görürlər. Eskobar, ailəsinin dövlət tərəfindən təhlükəsizliyini və özünün "sifarişi" ilə hazırlanmış, təhlükəsizliyə tam zəmanət verildiyi bir həbsxanada cəza çəkməyi təmin etmək üçün həm terrorizm, həm də danışıqlar yolunu tutur. Lakin bu danışıqlar zamanı hökuməti ictimai və siyasi arenada müəyyən nüfuzu olan jurnalistləri qaçıraraq yola gətirməyə çalışırdı. Nəticədə, əsərdə Eskobar 9 jurnalisti qaçırdır. Onlardan biri yaşlı qadın olan Marina Montoya hökumətin vədlərindən birinə xilaf çıxdığı üçün öldürülür. Diana Turbay əsirlikdən qaçarkən atışma zamanı ölür. Maruxa, Beatris, Paço və Riçard sağ qalırlar.

Əsərdə Markes üslubuna müəyyən mənada zidd olan bir xüsusiyyət də ənənəvi süjet-kompozisiya sisteminin olması, hadisələrin düyün nöqtəsinə çatması, yüksələn xətlə inkişaf edən kulminasiyası, düyünlərin açılması və sonda müəyyən nəticəyə gəlinməsidir. Əsərin xoşbəxt sonluğu - əsər boyu həm iş, həm də eşq həyatı ilə diqqət mərkəzində olan Maruxanın sağ qalması və ailəsinə qovuşması faktı da Markesin alışdığı ənənəvi üslubundan müəyyən qədər fərqlənir. Ancaq digər əsərləri ilə oxşar olan cəhətlərdən ən başlıcası yadellilərə yazıçı münasibətidir. Mövcud vəziyyətlərin və baş verən hadisələrin, bir sözlə, xaosun səbəbkarının birbaşa yadellilər (Avropa və Amerika) olduğu digər əsərlərdə ("Patriarxın payızı", "Yüz ilin tənhalığı" və s.) olduğu kimi, bu əsərdə də yadelli obrazlar, demək olar ki, yoxdur. Lakin bir fərqli məqam var: digər əsərlərdə yadelli işğalçılar qitədə baş verən xaosun birbaşa səbəbkarlarıdır. Bu əsərdə isə xarici təşkilatların Kolumbiya hökumətinə təzyiq etməsinin səbəbi kolumbiyalı narkotacirlərin onlara narkotik satması idi. Bu özü də bir dilemmadır ki, bütün qiymətli sərvətləri, əlvan metal yataqları, dənizi belə, hansısa prezidentlərin hakimiyyətini sığortalamaq naminə xarici şirkətlərə satıldığı üçün tənəzzülə uğrayan Kolumbiya iqtisadiyyatında dirçəlməyin narkotik satmaqdan başqa hansı yolu ola bilərdi? Bəlkə də məhz buna görə bu əsərdə müəllif hadisələrin Amerika tərəfini deyil, sırf Kolumbiya tərəfini canlandırır. Çünki qarışıq və açılmağa möhtac düyünlərlə dolu olan, hadisələrin məhz Kolumbiya tərəfidir. Burada hər şey o qədər bir-birinə qarışıb ki, kim dostdur, kim düşmən; kim xalqın tərəfindədir, kim iqtidarın - aydınlaşdırmaq çox çətindir. Bu gün xalqın tərəfində duran sabah xalqı qıran əl olacaq və yaxud əksinə. Məsələ burasındadır ki, nə əsərdə, nə də o dövr Kolumbiyasında xalq da yoxdur; nə vahid xalq var, nə də vahid mövqeyə malik

bütöv cəmiyyət. Cəmiyyət özü də saysız-hesabsız qruplaşmalar arasında parçalanıb və sonunda uçurum görünən bir axına qapılıb.

Əsərdə siyasi ideologiyadan çox, humanizm amili önə çəkilib. Böyük tarixi hadisələr kiminin həyat yoldaşı, kiminin anası, kiminin də oğlu olan jurnalistlərin məhkuma çevrildikdən sonra yaşadıkları həbs həyatlarının pəncərəsindən təhlil olunur. Maruxa və Beatris haqqında ilk bəhs olunan qaçırılan jurnalistlərdir. Əsər boyu yaşadıkları hadisələr ucbatından sarsıntı, kədər, bəzən ümid, bəzən məyusluq dolu bir sıra psixoloji mərhələlərdən keçirlər. Müəllif onları elə yaradır ki, oxucu da onlarla bərabər gah həyəcanlanır, gah əsəbiləşir, gah məyusluğa qapılır, gah yenidən həyat eşqi ilə dolub buradan çıxmaq planları düşünür, gah televiziya və ya radioda yaxınlarından gələn hansısa simvolik ismarıcı böyük intizarla gözləyir. Nəticədə, onlarla bərabər, oxucunun da həyata baxışı dəyişir. Azadlıqda ikən sənət eşqilə alışıb-yanan və kifayət qədər məşhur olan jurnalist Paço Santos məhkum həyatı yaşadığından sonra elə bir psixoloji inqilaba məruz qalır ki, bu peşəyə gəldiyi günə lənət oxuyur, birdən-birə jurnalistika gözündən düşür, indiyə kimi yazdığı mətnlərin böyük əksəriyyətini cırıb atır. Çünki indiyə kimi yaşadığı heç nədən xəbərsiz kor-koranə həyatın dərkinə varır. Çünki bu məhbus həyatı, sadəcə, narkotacirlərin piyadasına çevrilməyə biçilən bir dəyər deyildi, eyni zamanda, həm qaçırılanlar, həm də qaçıranlar üçün həyat məktəbinə çevrilmişdi. Bəs bu həyat məktəbi jurnalistlərə nə öyrətdi? Siyasi qruplaşmalara bölünmüş, həyatların dəyərinin şahmat fiqurlarına qədər endirilmiş bir cəmiyyətdə qarşıdakının siyasi kimliyinin deyil, insan olduğunun fərqi varılması. Bəs bu həyat məktəbi buna nə şəkildə nail oldu? Sevgi ilə. Qaçırmanın ilk günlərində hər iki tərəf bir-birindən qorxurdu. Ona görə də ilk günlərdə qatı nəzarət vardı. Lakin tədricən məhbuslarla onlara nəzarət edən mühafizəçilər arasında səmimiyyət yarandı, qaynaşmağa, söhbətləşməyə, hətta ailə sirlərini belə, bölüşməyə başladılar. Və bu şəkildə bir-birilərinə qarşı müəyyən bağ yarandı. Beləliklə, məlum oldu ki, bu mühafizəçilər elə xalqın özüdür, aldığı pulla ailəsini dolandıran, Eskobara sığınmaqla həyatda qalmağa çalışan, xəstə anasına dərman pulu qazanan qara camaatın nümayəndələridir. Çoxu da lisey uşaqları, yeniyətmələrdir. Nəhayət, onlar da insandır. Yoxsa "Rahib" ləqəbli mühafizəçi "Marina nənənin" öldürülməsinə niyə hönkür-hönkür ağlasın?.. Onlarla söhbət etdikcə Maruxanın da cavan yaşda cinayətə təhrik olunmuş bu uşaqlara rəhmi gəldi, ürəyi onlara isindi. Bu humanizmdən Pablo Eskobar da nəсібini alır. Həmin ərəfələrdə polis təşkilatı onlarla gəncə "Eskobarın adamı" damğasını vurub yolun ortasındaca öldürtdürdü. Siyasət arenasında Eskobara qarşı "həddini aşan" mindən çox siyasətçinin qətlinə fərman vermiş bu narkotacir yeniyətmələrin bu şəkildə öldürülməsinə dözə bilmir, insan haqlarının tapdanması kimi dəyərləndirib, onlara qarşı dirənir. Qaçırdığı şəxslər mediada onun əleyhinə çıxış edən jurnalistlər olduğu, hətta onlardan birinin – Diana Turbayın Eskobarı Amerikaya göndərəcək müqaviləyə imza atan prezident Xulio Sezar Turbayın qızı olduğu halda, onlarla sərt rəftar edib, amansız dustaq həyatı yaşatmır, işgəncə verib, ailələrinin ürəyinə dağ çəkmir. Onları "həbsdə olan qonaq" kimi qəbul edir, hər bir maddi ehtiyaclarını qarşılayır. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Diana Turbay Eskobarın əmri ilə öldürülmür, qaçırıldığı yerdən qaçarkən polislə atışma zamanı güllə dəyib ölür. "Pul zibil kimi olduğu üçün" dustaqların saxlanıldığı malikanədə onların hər istədikləri təşkil olunurdu. Otaqlarına hətta televiziya və radio qoyulmuşdu.

Əsərdə ən böyük kinayə doğuran məqam budur ki, belə bir "nəhəngin" axırına din çıxır. Padre Qarsiya Herrerosun efirdə söylədiyi bir nitq Eskobarın təslim olmasında başlanğıc nöqtə olur. Pulun və hakimiyyətin döyünən ürəyini

ovcunda saxlayan şəxslərin, adətən, dini inancı olmayıb, özlərini, bir növ, Yer üzərindəki bütün qayda-qanunları bərqərar edən Allah kimi hiss ediblər. Dindən də müəyyən məqsədlər üçün istifadə ediblər. Elə şəxslərdən biri olan Eskobar da isə, vəziyyət əksinədir, onda güclü dini inanc olub. Onunla danışığa qorxa-qorxa gedən padrenin qarşısında Eskobar bütün silahdaşları ilə diz çökür və onların hamısına xeyir-dua verməsini istəyir. Hökumətin hər cür siyasi həmlələr işlədərək təslim olmağa vadar edə bilmədiyi Eskobarı təslim edən onun dini inancı olur.

Eskobar həm də ailəsinə bağlı bir şəxs idi. Qaçaq həyatı yaşadığı vaxtlarda polis yerini təsbit edəcəyini bildiyi halda, oğlunun həsrətinə dözə bilməyib, onun səsinə eşitmək istəyir və... polis qapıda olanda Eskobar hələ də telefonda idi...

Eskobarın ölüm səhnəsi də müəmmalı təsvir olunur. Əslinə qalsa, belə tarixi əhəmiyyətə malik bir şəxsin ölüm səhnəsi əsərin finalının əsasını təşkil etməli, nəticədə, daha təfəssilatlı işlənməli idi. Lakin müəllif bunun üzərindən öteri fakt kimi keçib, finalı Maruxa – Vilyamisar xətti ilə bitirir. Səbəbi heç də müəllifin onu Maruxaya nisbətən az əhəmiyyətli obraz hesab etməsi deyildi. Görünür, müəllif özü də qəhrəmanın ölümünü vaxtsız hesab edir, buna inanmaq istəmir. Markes, demək olar ki, heç bir əsərində qəhrəmanlarının ölümünü (öldü, həyata vəda etdi, vəfat etdi, gözlərini əbədi olaraq yumdu və s.) yazaraq təsvir etmir. Eskobarın ölümü də bu ölümlər siyahısındadır.

“Əsəri çap olunduqdan sonra onu Markes Bill Klintonu təqdim edir. Əsərdəki humanist yanaşma Klintonun xoşuna gəlir. Elə kitabdakı əsas istiqamət bu idi.” Lakin dövrün tənqidçiləri Markezə bir neçə məsələdə qınadılar:

“Bu əsər sırf Boqota burjuaziyası və ABŞ üçün, yoxsa biz oxucular üçün yazılıbmı? Yoxsa romantik serialların ssenarilərinin yazıldığı məqsədlə yazılıb: biz oxucuları inandırın ki, dünyanın ən tanınmış, güclü, despot şəxsləri də bir insandır?!” Ən qatı tənqidlər də, təbii olaraq, ABŞ-dan gəlirdi.

Mindən çox insan öldürmüş, hökumətə qarşı çıxaraq insan qaçırtmış, narkotik ticarəti ilə məşğul olmuş bir şəxs əsərdə mənfi qəhrəmana çevrilmək üçün kifayət qədər material verir. Lakin Eskobarın məhz mənfi obrazını yaratsaydı, Markes öz dəst-xəttinə xəyanət etmiş olardı. Bu, hadisələrin dar çərçivədən incələnməsi demək idi ki, bu da Markes tənqidiyə yad bir xüsusiyyət idi. Tənqidçilərin iddiası o zaman doğru olardı ki, Eskobarın ancaq bir istiqamətli obrazı yaradılaydı, obrazın əsərdəki bütün fəaliyyəti müəllifin müəyyənləşdirdiyi həmin bu istiqamətə xidmət edəydi. Lakin Eskobar bəzən müəllifin özünə belə, müəmmalı gələn bir obraz idi. Buna görə də Eskobar bu əsərdə fəaliyyət etibarilə bir canidir, qatildir, qəddar bir despotdur, ancaq eyni zamanda, xarakter olaraq, mənəvi-psixoloji kimlik olaraq bir insandır – dini inancı olan, ailəsinə bağlı olan, yeri gələndə insanlara kömək edən bir insan. Əsərdə, demək olar ki, mənfi qəhrəman yoxdur. Markesin digər əsərlərində qınanılacaq, bütün günahlardan məsul şəxslərin kimliyi bəllidirsə, burada əksinədir. Əsərdə çoxlu günahlar, cinayətlər var, amma tam mənası ilə günahkar yoxdur (ən azından xarakter etibarilə). Çünki hər şey bir-biri ilə elə bir şəkildə səbəb-nəticə zənciri ilə bağlanıb ki, bu zəncirin nə başını tapmaq mümkündür, nə ayağını. Geriyə, sadəcə, bu labirintin girintili-çıxıntılı yolları ilə sonu məchul olan axarlarında sürünmək qalır. Və bu vəziyyət hansısa romantik serialın ssenarisini deyil, tarixi gerçəkliyin özüdür.

Aysel TALİBOVA